

Орозбаева Б.А.

ТЕРГӨӨ ЖҮРГҮЗҮҮНҮН ЖАЛПЫ ШАРТТАРЫ

Орозбаева Б.А.

ОБЩИЕ УСЛОВИЯ ПРОВЕДЕНИЯ СЛЕДСТВИЯ

В.А. Orozbaeva

GENERAL CONDITIONS OF CONDUCTING THE INVESTIGATION

УДК: 343

Бул илимий макалада жазык-процессуалдык мыйзамындагы тергөө жүргүзүүнүн жалпы шарттары анын мазмуну жана талаптары талдоого алынып, анын мүнөздүү белгилери аныкталган.

Негизги сөздөр: Конституция, адам укуктары жана эркиндиктери, тергөө аракеттери, процессуалдык мыйзам, чектөө.

В статье подвергнуты анализу содержание, общие условия и требования следственных действий, предусмотренных процессуальным законом, обозначены его характерные признаки.

Ключевые слова: Конституция, права и свободы человека, следственные действия, процессуальный закон, ограничение.

The article analyzes the content, general conditions, and the requirements of the investigative actions, which are stipulated by the procedural law, the main characteristic features are indicated.

Key words: Constitution, human rights and freedoms, investigative actions, procedural law, restriction.

Кылмыш куугунтугуна алуу адамдын бир канча укук жана эркиндиктерин чектөө, ажыратуу менен коштолгондуктан адамдын конституциялык укуктары жана эркиндиктери менен түздөн түз кесилишет.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 24-беренесине ылайык «Ар бир адам эркиндикке жана жеке кол тийбестикке укуктуу. Соттун чечимсиз жана мыйзамда белгиленген негиздер менен тартиптен тышкары эч ким камакка алынышы, кайтарууда кармалышы же эркиндигинен ажыратылышы мүмкүн эмес» [1] деп бекилген.

Жазык-процессуалдык мыйзамындагы тергөө аракеттери адам укуктары менен түздөн түз айкалышкандыктан, аны жүргүзүү өтө так аныкталган тартипте жүргүзүлүшү зарыл. Мында орнотулган тартиптердин бузулушу жазык процессиндеги мыйзам бузууларга алып келүү менен далилдерди чогултуу учурунда орун алса, ал жазык өндүрүшүндө колдонулушуна жол берилбейт.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 26-беренесине ылайык «Жазык иши боюнча күнөөнү далилдөө түйшүгү айыптоочуга жүктөлөт. Мыйзамды бузуу менен алынган далилдер күнөөнү негиздөө жана сот актысын чыгаруу үчүн пайдаланылышы мүмкүн эмес» [1] деп бекилген.

Тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн жалпы шарттары жазык процессинин башаттарын иш жүзүнө

түздөн түз ашыруу менен коштолгондуктан аныкталган бир системаны түзөт.

Тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн жалпы шарттарын төмөнкүлөр камтыйт:

1) Ал мыйзам тарабынан так аныкталышы керек.

2) Ыйгарым укукка ээ болгон субъектилер тарабынан гана жүргүзүлүшү керек.

3) Адам укуктарын жана эркиндиктерин сыйлоо негизинде жүргүзүлүшү керек.

4) Адам өмүрүнө ден соолугуна коркунуч келтирүүчү абийрине шек келтирүүчү аракеттерге тыюу салынат.

5) Тийиштүү процессуалдык актыларда бекилиши зарыл.

6) Тергөө аракеттери адамдын жаш, жыныс өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жүргүзүлүшү зарыл.

Кылмыш ишин изилдөөдө, тергөөнүн багыты, тергөө аракеттерин жүргүзүү боюнча тергөөчү өз алдынча чечим кабыл алып анын натыйжасына жеке жооп берет.

Тергөөчүнүн процессуалдык өз алдынчалыгы тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда прокурордун көрсөтмөлөрүнө баш ийбей коюшу да мүмкүн. Тергөөчү тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда алдын ала иликтөө органдары менен тыгыз байланышып, алдын ала териштирүү органдарына ыйгарым укуктарынын чегинде көрсөтмө берет.

Эреже катары тергөө аракети бир тергөөчү тарабынан жүргүзүлөт, бирок татаал көлөмдүү иштер боюнча тергөөчүлөр тарабынан жүргүзүлүшү мүмкүн. Тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда тергөө бөлүмүнүн башчысы түздөн түз жетекчилик жүргүзөт.

Алдын ала тергөө жазык процессинин баскычы болуп соттук отурумга даярдык көрүү аракетине жол ачып берет» [2, с. 237].

Өзүнө коюлган тапшырмаларды так убагында аткаруу үчүн тергөөчү кайсыл тергөө аракетин, кандай тартипте жүргүзүүнү чечет. Экспертиза дайындоо, окуя жайын кароо аракеттеринен башка учурларда тергөө аракеттерин жүргүзүүгө милдеттүү эмес.

Бирок кээ бир окумуштуулар кылмыш иши козголгонго чейин башка тергөө аракеттерин жүргүзүү зарыл деп эсептешет. Эгерде ал адамдардын Конституциялык укугун чектебесе» [3, с. 496].

Тергөөчү тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда жарандардын жардамынан пайдаланышы мүмкүн,

мисал катары тинтүү учурунда күбө-калыстардын катышуусу. Ошондой эле тергөө практикасында процессуалдык эмес формалар да колдонуп калышы мүмкүн, мисалы массалык маалымат каражаттары аркылуу кылмыш окуясы боюнча, адамды таануу боюнча маалыматтарды билдирүү тууралуу жарыя берет.

Тергөө аракеттерин жүргүзүү эреже катары кылмыш окуясы болгон жерде жүргүзүлөт. Кээ бир учурларда тергөө аракеттери кылмыш окуясы болгон жерде, же шектүү, айыпталуучу жашаган жерде жүргүзүлүшү мүмкүн. Тергөө аракеттери күндүзү жүргүзүлүүгө тийиш, кечиктирилгис учурларда түнү жүргүзүлүшү мүмкүн.

Тергөө аракеттеринин башталышы кылмыш иши козголгондон кийин жүргүзүлөт. Бирок кээ бир тергөө аракеттери кылмыш иши козголгонго чейин жүргүзүлүшү мүмкүн. Бул окуя жайын кароо жана экспертиза дайындоо аракеттери болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын жазык процессуалдык мыйзамы тергөө мөөнөттөрүн аныктап ишти ар тараптуу тез ашкерелөө максатын да көздөгөн.

Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодексинин 166-беренесине ылайык чоң коркунуч келтирбеген кылмыштар үчүн тергөө аракеттери бир айдан кечиктирилбестен калган бардык иштер боюнча эки айлык мөөнөттү камтыйт» [4, с. 78].

Эгерде жазык ишинин татаалдыгына байланыштуу бул мөөнөттөр аралыгында тергөө аракеттери жүргүзүлүп бүтпөсө, ал тергөөчүнүн жүйөлөштүрүлгөн токтомунун негизинде областык прокурор тарабынан алты айга чейин, башкы прокурордун орун басары тарабынан тогуз айга чейин, башкы прокурор тарабынан узартылышы мүмкүн.

Тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда тергөөчү процессуалдык акт тергөө протоколун толтурууга милдеттүү.

Ошондой эле тергөөчү тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда ага катышкан адамдардын укук жана милдеттерин түшүндүрүшү зарыл. Тергөө аракеттери бир тергөөчү тарабынан, же тергөөчүлөр тобу тара-

бынан жүргүзүлүшү мүмкүн. Ошондой эле тергөө аракеттерин жүргүзүү учурунда күбө калыстар, шектүү, айыпталуучу, соттолуучу. Жабырлануучу, адис, эксперт, жактоочу, тилмеч жана педагог катышуусу мүмкүн.

Тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн жалпы шарттары деп – жазык процессуалдык мыйзам тарабынан орнотулган, ыйгарым укукка ээ болгон субъектилер тарабынан процессуалдык аракеттердин тартибин аныктап анын мүнөздүү белгилерин камтыган талаптарды айтабыз.

Жалпылап алганда тергөө аракеттеринин жалпы шарттары төмөнкү белгилер менен мүнөздөлөт:

- тергөө аракеттери адам укуктары жана эркиндиктери менен байланышкан;
- тергөө аракеттерин жүргүзүүдө конституциялык жана процессуалдык мыйзам так сакталуусу милдеттүү;
- тергөө аракеттерин жүргүзүү так аныкталган процессуалдык чектерде жүргүзүлөт;
- тергөө аракеттерин жүргүзүү адам укуктары жана эркиндиктерин сактоо жана сыйлоо менен жүргүзүлүүсү милдеттүү.
- тергөө аракеттери тийиштүү процессуалдык формада бекилиши зарыл;
- мыйзам бузуу жолу менен жүргүзүлгөн аракеттердин натыйжасында алынган далилдер күнөөнү негиздөөгө, сот актысын чыгарууга колдонулбайт.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (Кыргыз Республикасынын 20.12.2016-ж. №218 мыйзамынын редакциясына ылайык).
2. Кыргыз Республикасынын Жазык-процессуалдык кодекси (2016-ж. 16-декабрь №207 мыйзам редакциясына ылайык).
3. Григорьева В.Н., Химчева Г.П. Уголовный процесс. - М., 2001. - 237-б.
4. Маслов И.В. Правовая регламентация уголовно-процессуальных сроков. - М., 2004. - 49-б.

Рецензент: к.ю.н. доцент Сулайманова Б.К.